

Румяна Л. Станчева - „Художникът Жорж Папазов като писател. Вербализация на сюрреалното“

Съвсем не за подценяване е литературното творчество на Жорж Папазов. Тази страна на неговия талант обаче е останала почти неизвестна в България и книгите на Папазов не са разглеждани досега като самостоятелни текстове, а и рядко са привлечани при интерпретация на картините му. За изследователите му досега те са интересни най-вече заради някои изказани в тях съждения по естетически въпроси, както и неспецифично, като извор за биографични данни.

Предпочитаните сюжети, тематичните акценти, натрапчиво повтарящите се в книгите му образи са заключени с три ключа: писани на френски език, липсващи (с малко изключения) от българските библиотеки, четени от изкуствоведите главно като автобиографичен материал.

Вече имам текстовете на френски (многократно посещавах Френската национална библиотека и нейни филиали, за да ги преснимам, защото в българските библиотеки, както вече споменах, няма почти нищо от Папазов). Остава ми да открия, във фикционалните, романните текстове на художника, назоваването на устойчивите за въображението му образи (любими теми, натрапчиви спомени, мъчителни кошмари), които насочват към паралели между литературни и изобразителни решения, към тематични, цветови и жанрови особености на полисемантиката в картините му.

Личността на Папазов обгръща тенденции и импулси с разнопосочен произход. Сложният път на развитието му – първоначално интуитивното търсене на професионална изява, а по-късно упоритото осмисляне на именно модернистични и авангардни нагласи в изкуството, предопределя оригиналната му изобразителна мисъл и колорит. Повечето изследователи на творчеството му лансират идеята за български елементи във фантазията му свят, но без да навлязат в детайлите. Творчеството на Жорж Папазов е ценно и с факта, че дава материал, за да се изучи българският принос в сюрреалистичното въображение, важно на фона на най-често примиренчески приетото, че не съществува български „филиал“ на сюрреализма, оспорено все пак от Кирил Кръстев, който напомня в посветената на Папазов своя монография за ямболския авангард.

Жорж Папазов се насочва към писане, от една страна, за да материализира в мемоарите си, в текст (да декодира, да вербализира) задълбочения си размисъл за модерното изобразително изкуство, на което той е представител, и да фиксира в личния спомен познатото му за приятели, които са ярки художници на модернизма, сред които Жул Паскин и Андре Дерен. По различен начин, романите си той вероятно създава благодарение на вродената си заложба на разказвач. В много от спомените на съвременниците му, приятели и колеги, се изтъква тази негова разказваческа дарба. Дошъл от далечната и малко позната в новата му среда България, той си доставя удоволствието да изненадва събеседниците си с чудеса и небивалици. Ведрото настроение, скрито в невъзможните хиперболични разкази, е извор за радост сред приятелите, стимулатор за собствената бодрост и благоразположение, за искрено и спонтанно общуване с колегите му.

Привързаността на Папазов изобщо към анекдотичното, към действието, към случващото се е вече забелязана. Изкуствоведът Андрей Б. Наков например отбелязва: „Макар че някои от картините му изглеждат абстрактни, това е случайно, и то само за днешния зрител, тъй като художникът никога не е търсил чистата абстрактна форма, лишена от литературна анекдотичност. В творбите му винаги съществува наративен претекст, сюжет за разказване“. Подобна нагласа сякаш предопределя да бъде създадено и творчество с думи, след другото, изградено от цветове и форми.

Връзка с литературното начало отбелязва в книгата си за художника и изкуствоведът Кирил Кръстев, като издига тази характеристика до приносна величина: „В Папазовото изкуство (...) има литературност, идейност, разказвателност, лиризм – то е идеограмно и идеопластично. Поначало то е „психично“ изкуство, каквато е естетиката на епохата. (...) Той обаче никога не прибегва до „реалистични“ средства, монтаж и техни комбинации за идейно-психичен изказ. (...) Папазов винаги се изказва с условни и стилизирани рисунъчни, колоритни и пластични похвати за създаване на самостоятелни художествени образи.

Питаш се тогава: художникът сюрреалист дублира ли се и от писател с подобна ориентация? Четеш и веднага си отговаряш, че в художествената проза на Папазов, на пръв поглед, нищо не поставя под съмнение реалистичната естетика, дори романите му звучат сякаш документално. Мощното присъствие на разказвача обаче ме разколебава, подсказва, че може да се мисли за съответствие с подходите на модерните романисти. Автобиографичните моменти в прозата на Папазов са умело експлоатирана условност, която служи на творческата маневра да се постигне автентично звучене. Папазов ползва спомените си като материал, но размества и деформира свободно за творческите си цели: времето, пространството и психологическите взаимоотношения.

На два пъти Папазов се втурва в авантюрата да напише роман. Братя Дренови самият той определя по жанр като роман, а за Поп Васил предпочита определението българска повест. Възщност и в двете книги сюжетът е свързан с България. Сега ще зашеметя французите с изумителни страстни натура от моя край, сякаш си е мислел Папазов. Ясно е от историческите обяснения, че публиката, която той като автор си представя, е френската. Френски издания, писани от изразяващ се на френски език писател, художникът от български произход Жорж Папазов. Тези книги заслужават да бъдат прочетени и от българската публика, в превод, след толкова години на отчуждение. Но преди това ще ги разчета тук заради художника и неговите сюрреалистични изображения.

Романът Братя Дренови обгръща кичесто един автобиографичен в основата си сюжет. Публикуван през 1951 г., фантазият текст на художника носи няколко лично и натрапчиво провокиращи го теми. По-късно ще ги потърся и в картините, но първо – в текста.

Самото заглавие те насочва към жанра на семейния роман, а сюжетът гравитира към *Bildungsroman*-а, но също и към *Künstlerroman*-а, без да забравяме (Папазов се позовава експлицитно в романа на Робинзон Крузо) приключенските мотиви, военните перипетии, сатиричната багра в сюжетната линия с брата Иво. Трима братя и една сестра, първоначално сплотени от обвързващите сили на общо търговско предприятие и патриархална подчиненост пред по-стария в рода, са силни хора – неслучайно писателят ги нарича с името Дренови. Да напомня конотациите на това фамилно име с дряна, растението с много здрави клонове, което ритуално си украсяваш на Нова година като сурвачка, носеща здраве и благоденствие. Открояват се Дренови сред съгражданите си от Върбовград (за българския читател полемичното намерение в съпоставянето на дряна и на върбата не крие неизвестни: върбата е гъвкава – кланя се, лесно превива гръб, не ражда плодове за ядене и дори получава присмеха на поговорката – когато върбата роди круши...). Измежду самите Дренови най-големият брат Боян е описан като едър на бой човек, с търговски умения, материални успехи и честен нрав. Името Боян неизбежно събужда конотации със средновековната и по-късно литературна легенда за принца магьосник Боян Мага – идеализиран като закрилник на народа. В романа той е човек без системно образование, но – мъдър и достатъчно богат, за да задължи най-малкия си брат, Камен, да замине за Европа, за да се изучи и да прослави семейството. Така доайенът на семейството ще компенсира и

тази своя единствена непостигната амбиция. Камен пък също е име, което нарича, с твърдостта на камъка.

Средният брат Иво има колоритни черти, но неговият талант в търговията се съпровожда и от скъперничество, страст към комара и болезнен комплекс за малоценност пред образованите хора (включително пред първата му съпруга, която той прогонва). Описан е с остри рибешки зъби и неискрени студени очи (тук налучквам една от тематичните серии на художника Папазов, свързана със сериите Папазови картини *Рибите* и *Цирковите кучета*).

Персонажът Иво постоянно пътува (включително в екзотично представения с ориенталските му черти Цариград), демонстрира гмуркачески умения в къпалнята във Виена (по аналогия с Бай Ганьо). Иронията на Папазов търси негласно опора в световноизвестния персонаж на Алеко Константинов. Но това е и една от темите на художника: физическата сила, мислена между реалната ѝ мощ, примитивния ѝ импулс и смешното позорство. Тази психологическа дилема между силата на мускулите и силата на духа придружава Папазов в сериите *Българската сила*, *Първопроходци* (френското понятие *éclairieurs* Папазов използва в романа именно в контекст като военен авангард или осветители първопроходци). В романа противопоставянето на мускулите и ума е важна тема за разгръщане на сюжета и за защита на ценности като благоразумие и справедливост.

Сестрата от това семейство авторът надарява също със значещо име, Велика, т.е. голяма, значителна, но тя е антитеза на името си – безлична, единствено велика като егоистка – и допринася за залеза на семейството.

Името на разказвача Камен Дренов, по професия художник и в романа, говори за двойна устойчивост, защото камъкът е твърд, а и дрянът е жилаво дърво. Символично героят ще трябва да издържи наистина на много сблъсъци в живота си. В сюжетен план той преживява четири войни, в три от които участва, формира се като личност в няколко европейски града, като започва всичко от нулата, попада дори в абсурдния свят на страх и интриги в България, при режима след 1944 година. Тази последна част на романа, безспорно въображаема, тъй като художникът не се е връщал в България след края на Втората световна война и след завземането на властта от комунистическата партия, прави от романа именно роман само с някои автобиографични елементи, но без да е документален. Открояват се няколко теми: изграждането на характера и утвърждаването на професионалния успех в човешкия живот, усещането за дълг и за свободния дух в творчеството, антивоенната тема, почерпана от личен опит на персонажа – участник в Балканската, в Междусъюзническата и в Първата световна война.